

יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi

A Belgian Refugee in Morocco 1940-1942 /

פליט בלגי במרוקו בשנים 1940-1942

Author(s): אורנא בזיז and Orna Baziz

Source: *Pe'amim: Studies in Oriental Jewry* / פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח, חוברת 114/115, The Jews of North Africa during WWII / יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה

pp. 249-255

Published by: יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23431547>

Accessed: 13/07/2014 04:44

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Yad Izhak Ben Zvi / יד יצחק בן-צבי is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Pe'amim: Studies in Oriental Jewry* / פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח

<http://www.jstor.org>

פליט בלגי במרוקו בשנים 1940-1942

לזכר,

דודה אסתר כנפו היקרה,

מכניסת האורחים

ז'ק לוסט (Lust) נולד בבלגיה בשנת 1923 וחי בה עד מאי 1940. מאורעות המלחמה הביאו את משפחתו למרוקו, והם נשארו שם עד שנת 1942. כיום הוא מתגורר עם משפחתו בפלורידה, בבוניטון-ביץ'. הוא פנסיונר, לאחר קריירה עסקית ענפה, ונוסף על כך הוא כנר ועומד בראש תזמורת כליזמר. לוסט מרכה לבקר בארץ, ובאחד מביקוריו ביקש למצוא את המשפחה שאירחה אותו ואת בני משפחתו בימי מלחמת העולם השנייה. פגשתיו בחורף 2007, בביקורו אצל משפחת כנפו, חברים מאותם ימים חשוכים במוג'דור. ביקשתי להנציח את סיפורו ואת התרומה האנושית של יהדות מרוקו בכלל וזו של מוג'דור בפרט לפליטים יהודים מאירופה שהגיעו לארצם, ובכמה פגישות עמו רקמתי עמו את מסכת זיכרונותיו המובאת כאן.

זיכרונות ז'ק לוסט

שמי ז'ק לוסט. נולדתי ב־1923 בשרלרואָה אשר בבלגיה. אבי עסק בשיווק עולש בבלגיה ובייצואו לצרפת. אמי בילתה את ימיה בנעימים וגידלה את שני בניה, את אחי הגדול ממני בשנה ואותי. למדנו בבתי ספר יהודיים יוקרתיים. רכשנו השכלה דתית וחילונית מן המובחרות. לעולם לא אשכח את בוקרו של ה־10 במאי 1940. הייתי בן שבע עשרה. התעוררתי לפתע למשמע קול רעם תותחים מחריש אוזניים. לעולם לא אשכח את ההודעה שבקעה מהרדיו בזו הלשון: 'כל אזרחי בלגיה מגיל שמונה עשרה עד גיל ארבעים וחמש נקראים להגיע בזריות למרכז הגיוס הקרוב למעונם. לוקסמבורג, הולנד ובלגיה הותקפו על ידי הגרמנים'. הנאצים לא יכלו לעבור

את קו מְזִינֵנו (דרך הדלת), על כן עברו דרך בלגיה (דרך החלון). כמה שעות מאוחר יותר באו לגייס את אבי, שהיה בעל משאית. גייסו גם את האופניים שלי ואת אלה של אחי. אמי נבהלה מאוד. תגובתה הראשונית הייתה תקיפה ביותר: 'עלינו לעוזב ומיד את בלגיה'. אבי לא היה בדעה זו. הוריי ילידי פולין. אמי חששה מאוד והפצירה באבי, אך הוא לא שוכנע שהמצב כה גרוע. עסקיו פרחו. קשה היה לו לחשוב על ניתוק ממקור פרנסתו. הוא מכר את סחורתו כמעט לכל אירופה, וחברות רבות היו חייבות לו כסף. אמי לא פסקה להאיץ בו. 'אם אתה חפץ להישאר כאן יום אחד נוסף, יערב לך. תוכל תמיד לשלוח לי צ'קים לאן שאומר לך. אני עוזבת עוד היום עם ילדיי'.

למחרת הופצץ שדה התעופה הבלגי. החדשות היו קשות, מאכזבות ומייאשות. אמי עמדה בתוקף על החלטתה. אבי השתכנע והחל במרץ רב בהכנות. הייתה לנו מכונת 'סיטרואן' וחיברנו אליה נגרת. כל היום העמסנו מזון, כלי בית, כלי מיטה, בגדים. אחי לקח את מחבטי הטניס שלו. אני – את הספרים שלי ואת הכינור שאבי קנה לי עשרה ימים לפני פרוץ המלחמה. עד היום אני מפיק ממנו צלילים נוגים של געגוע לימים עברו. בשש בערב סיימנו את המלאכה המתישה והחלנו במסענו. לפני צאתנו את הבית הגיעו החייט של אבי ואשתו. הם היו יהודים. הם התחננו לפני הוריי שיואלו לקחת אותם אתנו. 'איך לנו כסף לברוח', אמרו. 'אנא קחו אתכם לפחות את בתנו בת השש עשרה'. אמי סירבה. איך נישא באחריות כה כבדה ואין אנו יודעים בעצמנו לאן פנינו? איך נעבור בכלל את הגבול? הזוג הזדעזע למשמע התשובה הנחרצת. כאילו הוריי חתמו את גורלם המר. אני זוכר שלא יכולתי לומר מילה, ושההחלטה של הוריי העיקה עלי מאוד. הם הלכו כעוסים ומתוסכלים, ואנו יצאנו לדרכנו.

כאשר הגענו ברכבנו לדרך הראשית נגלה לנו עינינו מחזה נדיר של בלבול: המון משאיות, מכוניות, עגלות, אופניים, רוכבים, אנשים מכל הגילים ומכל שכבות העם נסעו לאט מפוחדים, צועקים, דוחפים. היו שהעמיסו בני משפחה על עגלות והתקדמו ברגל. אבי נהג במהירות 5 קמ"ש. כך נסענו עד חצות הלילה, דואגים פן יאול הרלק, פן לא ייתנו לנו לעבור את הגבול, פן נרעב, פן נמות. לפתע הוארו השמים באור גדול. הייתה מתקפה של מטוסים, והשמים הוארו כאור היום.

אחי ואני נרדמנו על ערמת השמיכות בנגררת, וההורים ישנו ב'סיטרואן', שחנתה לצד הדרך. למחרת התעוררנו בשש בבוקר. כל כבלי הטלפון היו מנותקים. היו שמועות כי משתפי פעולה בלגים או מרגלים עשו זאת. הגענו לגבול הצרפתי. שם הכירו את אבי בגלל נסיעותיו הרבות עם סחורתו. חצינו אם כן את הגבול הצרפתי ללא קושי. אני זוכר שבשלב מסוים השיירה הופצצה. הצלחנו להימלט והמשכנו לאַבוויל. לא ידענו אם להמשיך לכיוון

מרכז צרפת או לנסוע דרומה. היה זה יום שישי, ואפשר לומר שהשבת הצילה אותנו. החלטנו לבלות כך את השבת ולהמשיך בדרך רק ביום ראשון. אמי הדליקה נרות שבת על מדרך הרכב. לא אשכח את דמעותיה כשלחשה את הברכה. למחרת נודע לנו כי 300 איש נהרגו בהפצצה על השירות שהמשיכו את דרכן.

ביום ראשון המשכנו לכיוון וישי. אמי בילתה בעבר חופשות רבות בתחנות המרפא המפורסמות. היא הכירה כמה אנשים והתיידדה אתם. לפתע פנצ'ר בגלגל. ג'יפ של הצבא הבלגי עבר באותו רגע. הנהג היה לא פחות ולא יותר מאשר המנהל האדמיניסטרטיווי של התיכון שלנו. באותו רגע הוא היה עבורנו המלאך גבריאל. הוא עזר לנו בתיקון רכבנו. בשלב זה נטשנו את הנגרות והמשכנו בדרךנו ב'סיטראון'. כך הגענו ביום שני לפנות בוקר לווישי. שהינו שישה שבועות במלון יהודי כשר שאמי הכירה. אף נרשמנו לתיכון וחזרנו ללימודים. אני לכיתה יא ואחי לייב. אז נכנע מרשל פטן וחתם בקומפיין על ההסכם הנודע עם היטלר. והיכן חתם? בדיוק באותו קרון שבו נחתמה הפסקת האש במלחמת העולם הראשונה. היטלר נקם בצרפתים.

הוריי לא האמינו לפטן ועזבו מיד לכיוון טולוז. לא היה שם חדר להשכרה. אבי רכש ארבעה גלגלים נוספים ודלק בשוק שחור. לנו ברכב ולמחרת המשכנו לפרפיניאן. הרשויות הצרפתיות נתנו אז אשרות כניסה למרוקו. קפצנו על המציאה ותוך שעה המשכנו לפירנאים. המנוע התחמם. הוספנו כל הזמן מים. בקושי הגענו לברצלונה. אחי ואני נהיינו קרטוגרפים בזכות מפות 'מישלן' שהחזקנו. בשלב זה לא היה לנו אוכל. גם ספרד, על אף היותה משוחררת, גם ספרד סבלה ממחסור, כי מלחמת האזרחים הסתיימה רק שנתיים לפני כן, ב-1938. אבא נתן לאחי ולי כסף וביקשנו לחזור עם לחם. יצאנו לרחוב. פתאום הרחנו ריח נעים של אפייה. דפקנו על הדלת של החנות וסיפרנו כי אנו פליטים מבלגיה, ושבעבר הצלנו פליטים ספרדים בבלגיה. מכרו לנו כיכר לחם. אני זוכר שישבנו בכיכר העיר ואכלנו. ארבע נערות עברו והורו לנו באצבע. הן התפקעו מצחוק. 'רוסו, רוסו!' הצבע הג'ינג'י שלי זיכנו בצחוקן.

לאחר נסיעה של יומיים הגענו לאלג'זירס, העיר הצמודה לגיברלטר. העמסנו את רכבנו על האנייה והפלגנו לטנג'יר. בנמל ראיתי לראשונה את 'רוח העדר' בפעולה. היו צריכים להעביר עדר כבשים לבטן האנייה. דחקו בהן לעלות על הגשר, ואלה לא התקדמו. אדרבה, כל כמה שדחקו בהן, כך נסוגו הכבשים המפוחדות לאחור. לרועה אחד היה רעיון. הוא תפס כבשה אחת בידיו ועלה על הגשר. ראיתי איך כל הכבשים הולכות אחריו ללא קושי בדילוג קל על פני הגשר שזה עתה הבהיל אותן עד מוות. אולי היה זה סימן לבאות. לא פעם נדמו הנאצים בעיניי לעדר כבשים.

נסענו לכיוון רבאט. אחרי כ־60 ק"מ שוב פנצ'ר. הפעם צריך היה לקרר את המנוע. אבא שלח את אחי ואותי וביקשנו לחזור עם פח מים. נטשנו את המכונית והתחלנו לצעוד. בפעם הראשונה דרכנו על אדמת מרוקו. התחלנו ללכת, ואני זוכר את תחושת הביטחון שהייתה לנו יחסית להליכותינו הקודמות בצרפת ובספרד. צעדנו כ־6 ק"מ. לא מלון ולא מוסך. לא מגורים ולא אדם. רק שמים וארץ. לפתע נגלה לעינינו נוף מיוחד במינו: מביך עצי תמר אגם גדול וכ־1,000 כבשים מרוות את צימאונן. כחמישים נשים רועות. פניהן מכוסים ברעלה. רק עין אחת הציצה. הזיכרון היחיד של ערבים שנצטרתי בזיכרוני היה מקריאתי בסיפורי ע'לי בַּבּא. ביקשתי מים באנגלית ובצרפתית. הן לא הבינו אותי ורק הצטחקו ביניהן. ואז ניסיתי לבקש בלטינית. אמרתי aqua. זה צלצל להן מוכר. הם שמעו awa. וכך מילאו לנו בחדווה גלויה את פח המים שלנו. התגנבה לזיכרוני סצנה תנ"כית רומנטית ואקזוטית של רבקה אמנו המשקה את אליעזר.

המשכנו בנסיעתנו לרבאט. עיר אלגנטית ולבנה. התקדמנו לכיוון פְּרֵאֵלָה כששמענו פיצוצים אדירים. ערבים קטנים רצו יחפים לכל עבר ומכרו עיתונים. הכותרת הראשית הייתה: *La perfide Abilion trahit la France* – 'אביליה (זהו שמה האלגנטי של אנגליה) הרמאית בוגדת בצרפת'. הצי הצרפתי אשר עגן לחופי מרוקו קיבל הוראה להיכנע לגרמנים. אניות מלחמה אנגליות הפציצו את אלה הצרפתיות כדי למנוע את הכניעה.

לאחר נסיעה קצרה יחסית הגענו לקזבלנקה. הגענו לכיכר צרפת, *Place de France*. השדרות הרחבות והמגוננות הרשימו אותנו. לעומת זאת מראה הגברים המתהלכים בשמלות ארוכות ולבנות היווה עבורנו שוק תרבותי ראשון. שמנו לב לגברים אחרים לבושים בשמלות שחורות. שאלנו לזהותם. 'אלה יהודים', הסבירו לנו. אמי פנתה בנימה צינית לאבי: 'הנה המחתנים שלך!'. לראשונה גם הכרתי את ה'קוקה קולה' המרוקנית: מחלקי מים מזוג לתוך גביע מצוחצח מנחושת מים קרים מתוך עור כבש מנופח. הלקוח שתה לרוויה מים בגביע שנשטף בקושי משארית המים שהותיר הלקוח הקודם. בפעם הראשונה גם נתקלנו במוכרי סַבְרִסִים. לא הכרנו את הפרי. אחי האמיץ בלע בתיאבון גדול שניים שלושה סברסים, והיה חסום שלושה ימים.

כל זה היה בתחילת יולי 1940. לאחר חיפושים קלים מצאו הוריי דיור, שני חדרים להשכרה במלאח. בעלת הבית הסכימה לחלוק עם אמי את המטבח. היא הראתה לה היכן לקנות בשר כשר, וכך החלו חיינו החדשים במרוקו. בלילה היו לנו מבקרים ללא ויזה ודרכון: ג'וקים ענקיים. אחר כך הכרנו את הפשפשים. לילה אחר כך החל הַרְמָאֵצֵן. לא אשכח את המולת הרחוב בלילות אלה של הרמאצ'ן. הריחות הכבדים של בישול בשמן זית מהולים בזיכרוני בריחות שתן.

שרדנו גם את זה.

בשבת הלכנו לבית הכנסת של המלאח להתפלל. לא הבנו דבר מהתפילה. איש אחד, מר בן־חמו, בא בסוף התפילה להזמיןנו לארוחת הצהריים. הוא עמד על כך שנבוא היישר לביתו. הלכנו בעקבותיו. מסביב לשולחן השבת ישבו רק גברים. הנשים ישבו בנפרד בשולחן משלהן. בעל הבית קידש ומזג לכל אחד מהנוכחים בכוסיות קטנות נוזל לבן שחשבוהו למים זכים. לגימה אחת הספיקה לשנק אותנו. לא הכרנו עד אז את העֶרְק. שבת לאחר מכן אותו סְפָנְרִיו: מר בן־חמו הזמין אותנו באדיבות רבה, ועמד על כך שלא נאכזב את אשתו המצפה לנו. הפעם נזהרנו מה'מים החיים'. אבל ציפתה לנו הפתעה חדשה: הסלט החריף לא פסח עלינו, ושוב נתפסנו. כשעזבנו את מארחינו נשבענו לסרב בכל תוקף להזמנה חוזרת. אך שבת לאחר מכן לא הועילו לנו כל דברי הנימוסין. גם לא יכולנו לעמוד בפני הצער של מארחנו, שנראה כה עצוב למשמע סירובנו. שוב נשבינו. אך הפעם הוא הגדיל לעשות. באמצע הארוחה קרא לבתו בת הארבע עשרה, והיא נעמדה בפתח הדלת מבוישת ואדומת לחיים. מר בן־חמו פנה לאבי בחביבות וסימן לו אותי והציע איחוד משפחות. אני לא התאפקתי. קמתי מהשולחן ורצתי החוצה כל עוד נפשי בי. זה היה ביקורנו האחרון בבית בן־חמו. השבעתי את אבי כי נחליף בית כנסת ואולי ניושע מהכנסת האורחים.

לקראת שנת הלימודים רשמו אותי הוריי לתיכון לְיוֹטִי. למדתי בכיתה יב. גרנו בקזה כחמישה חודשים. יום אחד הורו שלטונות וישי להעביר את הניצולים לצֶאֱפִי ולמוגְדוֹר. היינו 300 ניצולים מבלגיה. התחלקנו פחות או יותר לשתי קבוצות. רצה גורלנו שהגענו למוגדור. כך גרנו בבית משפחת כנפו. היו לנו שני חדרים נוחים. אהבנו אותם מיד. ילדיהם היו מחונכים להפליא. משפחה חמה ומכניסת אורחים שאין כדוגמתה. שיחקנו עם ילדיהם ועם ילדי המשפחה המורחבת. שהייתנו אצל משפחת כנפו בפרט ובמרוקו בכלל מחממת לי את הלב כל אימת שאני זוכר את הימים ההם.

התהלכנו חופשיים בעיר. הבעיה היחידה הייתה ששלטונות וישי לא נתנו לנו אשרות עבודה. אמנם לא יכולתי לעבוד באופן מוצהר אך נתתי שיעורים פרטיים באנגלית ואף לימדתי מוזיקה. שיעורי כינור היו מבוקשים. כל יום ניגנתי בכינור. אני זוכר כי נסענו לְמֶרְאֶשׁ וניסיתי להצטרף לסימפונייה. במוגדור היו לי שתי תלמידות ערביות חרוצות ונחמדות מאוד. יום אחד טיילתי עם אחת מהן על החומות של הסקאלה. דרך אגב החומות של סנט אוגוסט בפלורידה מזכירות לי את אלה של מוגדור. הבחורה גילתה לי את סוד הגיל של נשים ערביות. אלה נוהגות לצבוע בחינה את עקביהן. בדרך כלל זהו החלק הגלוי, שהרי הן מכוסות מכף רגל ועד ראש. אם מתהלכת לפניך אישה

צעירה הרי עקבה חלק ונקי מקמטים. אלה המבוגרות עקביהן חרושי קמטים. כל לילה שמענו את הגל המחתרתי ברדיו הצרפתי. לא אשכח את דה-גול שהכריז ערב אחד כי 'אם הפסדנו בקרב אחד עדיין לא [הפסדנו] במלחמה'. היו גם מסרים מסתוריים לגיס החמישי הצרפתי. קיווינו לימים טובים. יום אחד אחי ואני החלטנו לצאת לפיקניק. רכבנו על האופניים שלנו ועזבנו את מוגדור. אחרי כ-10 ק"מ מרוב דרדרים וקוצים גלגלינו נוקבו. לקראת ערב לא יכולנו לשוב הביתה. הגענו עד לכפר קטן. הקשנו על הדלת. מארחנו הערבי היה חביב מאוד. הכינו לכבודנו עוגות מתוקות מדבש ומזוג לנו תה מהביל. הרגשתי כאחד המלאכים באוהלו של אברהם אבינו. לאחר שריווינו את צימאוננו ושבענו, לקח אותנו האיש לבית של צרפתי אשר התגורר בקצה הכפר. זה קיפֶלְנו ברובה בידו. הוא התכוון לצאת לציד היומי שלו. ארנבות היו ארוחתו המועדפת. היה אצלו טלפון. היחיד בכפר. הודענו להורינו שלא ידאגו. שכרנו חדר אצל הצרפתי, ולמחרת חזרנו ברגל למוגדור כשאנו גוררים את האופניים שלנו.

במוגדור חיינו היו מוגנים ושקטים. התגוררו בה כ-20,000 ערבים, 500 אירופים, רובם פשיסטים, ו-5,000 יהודים. אף על פי כן היהודים 'נתנו את הטון'. בשבת העיר דממה. לא מסחר ולא תנועה ברחובות בשעות התפילה. המסורת הייתה שונה כל כך מזו שהכרנו בבלגיה. זוהינו כאשכנזים וזכינו לכבוד ולהערכה.

ב-8 במאי 1942, עם הגעת האמריקנים לחופי מרוקו, מרוב שמחה חיברתי מרש וכיניתי 'מרש השחרור'. הדוד יצחק כנפו, אחיו של מארחנו, שריכז פעילות יהודית ציונית בקרב הצעירים והיה נערץ עלינו מאוד, חיבר למנגינה מילים. הבייביסי הלונדוני שידר את המרש והודה לי.

שבוע מאוחר יותר נסעתי באוטובוס לצאפי. פגשתי על החוף את מפקד הצי האמריקני. לאחר שיחה קצרה בינינו הוא גייס אותי במקום כמתרגם ומקשר בין המשטרה של הצי הצרפתי לזו של הצי האמריקני. והריני מגויס. הוא הורה לי להשיג ליחידה שלו מהר ככל האפשר שני משרדים. כשהגעתי למשטרה הצרפתית ביקשתי פגישה עם המפקד הצרפתי. הוא שאלני ביהירות: 'היכן הרישיון שלך, בחור?', אמרתי בפשטות כי הסיטואציה השתנתה, ואין עוד צורך ברישיונות. 'האם יש לך הוראה כתובה?', התעקש המפקד הצרפתי. 'לא', השבתי, 'זו הוראה בעל־פה'. 'חזור מחר!'

למחרת קיבלתי שני משרדים ואת כל שירותי המשרד שרק יכולתי לחלום עליהם. המפקח הכללי הצרפתי הודיע לי כי הוא מוכן ומזומן להפוך למפקח הכללי של משטרת אמריקה. למדתי פרק נוסף על טבע האדם. בחוץ השתרך תור ארוך של נשים ערביות, אשר באו לבקש אישור עבודה

לשבוע. הן היו פרוצות נגועות בסיפיליס. נהייתי סגנו של סגן אַנדרסון, שהיה ממונה על המשטרה הצבאית של חיל הים. אחד התפקידים הראשונים שלי היה למנוע את כואם של החיילים האמריקנים אל הנשים האלו. עיסוקי העיקרי היה לאתר את השוק השחור שפרח בימי הצרפתים – סחרו בסוכר, תה, יין ותבלינים שונים.

באותה תקופה התחילו לחלק אשרות כניסה לארצות־הברית. קהילת מוגדור בשיתוף עם ה'ג'וינט' וארגון היא"ס השיגו לנו אשרות יציאה דרך טנג'יר לליסבון. 100 דולר לראש הספיקו לטייס 'לופטהנזה'. מליסבון לפילדלפיה נסענו באניית משא. ארבעים נוסעים מקונגו הבלגית עשו את דרכם לפילדלפיה, ואנו הצטרפנו אליהם. ארבעה עשר ימים ארכה ההפלגה. משם נסענו לניו־יורק. אח אמי חיכה לנו על החוף.

אחרי תשעים יום גויסתי לחיל הים האמריקני בזכות עֶבְרִי כמתרגם במרוקו. אחרי שישה שבועות של אימונים הפלגנו מהליפקס לבלפסט עם עשרים ואחד מומחים. השתתפתי בפלישה לנורמנדי. היינו 2,000 מלחים אמריקנים, ביניהם כשישים יהודים לוחמים.

לא פעם חיי לא היו שווים שני גרוש. אך בזכות מזלי הטוב הנה שרדתי, ותודה לאל, אני מאושר, חי וקיים.